

รูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตภาคอีสานตอนกลาง

Field Trip arts and Cultural Resources Management Model for secondary Schools in Central area of Northeastern Thailand

สุทธิรักษ์ ประจงกุล¹ และสิทธิศักดิ์ จำปาแดง²

Suttirak Prajongkul¹ and Sithisak Jupadang²

คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม^{1,2}

Faculty of Cultural Science Mahasarakham University^{1,2}

Corresponding author, E-mail : msu_77@hotmail.com¹

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคอีสานตอนกลางกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง จากครู นักเรียน นักวิชาการและประชาชนในพื้นที่ ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ จำนวน 21 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 25คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน 78 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสังเกต แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม โดยใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง แล้ววิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาควรมีรูปแบบดังนี้

1. เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ควรแบ่งพื้นที่ในการจัดแสดง และพื้นที่บริการ มีคำอธิบายเพื่อการสื่อความหมายโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ มีป้ายแนะนำสถานที่ต่างๆ ควรจุดพักผู้เข้าชม หรือมีศาลพักผ่อน ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค ควรหอน้ำสะอาด มีที่นั่งชยะ ที่จำหน่ายของที่ระลึก ในการนำเสนอทางวิชาการ ควรมีการบริการแจกเอกสารความรู้ แผ่นพับเกี่ยวกับแหล่งทัศนศึกษา และจัดหาวัสดุตกแต่งแนะนำสถานที่

2. กุ๊สันตรัตน์ จังหวัดมหาสารคาม ในด้านบริเวณสถานที่ควรมีป้ายอธิบายความหมายของปราสาทขอม ซึ่งมีรูปเคารพ หรือเทวรูปต่างๆ ต้องจัดให้มีผังแสดงรวมของกุ๊สันตรัตน์ ควรมีสถานที่จำหน่ายอาหาร การจัดให้มีจุดหรือสถานที่สำหรับถ่ายภาพที่ระลึกกับตัวปราสาท มีเอกสาร แผ่นพับสำหรับแจกผู้มาศึกษา ควรมีการจัดเก็บค่าเข้าชม เพื่อบำรุงสถานที่

3. บ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ในที่โล่งแจ้งและท่ามกลางชุมชน มีเส้นทางที่เข้าถึงยาก ควรมีป้ายบอกทางเป็นระยะ พื้นที่เหมาะในการค่ายวิชาการ ควรสร้างเส้นทางการศึกษาเชื่อมโยงแหล่งโบราณคดีและแหล่งธรรมชาติใกล้เคียง ในด้านการจัดแสดงควรเน้นการนำเสนออัตลักษณ์ของบ่อพันขันที่เชื่อมโยงกับทุ่งกุลาร้องไห้ และต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบชัดเจน หรือมีให้ชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน

โดยสรุป การจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนให้ตอบสนองต่อการเรียนรู้ และส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ นักเรียน และสมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้วัฒนธรรมร่วมกัน อันเป็นการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่และใช้วิถีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ : การจัดการแหล่งศิลปวัฒนธรรม ; ทัศนศึกษา

ABSTRACT

The purposes of the study were, to develop management models of cultural field trip resources for secondary schools in the Central Region of Northeastern Thailand. The research sample were selected purposively. They included 21 key informants, 25 casual informants, and 78 general informants. The research tools used were participant observation, a basic survey, interviews, and focus^o group discussions. Data for this qualitative research were collected from documentary studies and fieldwork. Data were checked for accountability and analyzed in accordance with the research purposes.

The results were presented descriptively as follows. Concerning the management models of the cultural field trip resources for secondary schools in the Central Region of Northeastern Thailand, the study found the followings:

1. The site of MueangFa Dad Song Yang, The site is located in Kalasin Province. should determine the space areas used for exhibitions and services. The archaeological objects being displayed should be fully described. Labels should be put up wherever needed. There should a rest or relax area for visitors. The site should have clean toilets, garbage cans and a souvenir shop. For academic service, the site should give out leaflets or brochures and there should be a tourist guide who could show the people around the site.

2. For Ku Santarat, is located in MahaSarakham Province. there should be labels describing the history of this Khmer ruins particularly the archaeological objects; there should be a layout plane of the site, a food stand and a rest area for visitors. Finally, people should pay admission fee so that the authority in charge may have money for maintenances.

3. For Bo Pan Khan, is located in RoiEt Province. the author suggested that there should be signs posted along the road in order to prevent getting lost. The site was suitable for holding academic camping. There should be network of related archaeological sites in the surrounding areas. There should be exhibitions detailing identities that link to Thung Kula Ronghai. There should be an authority in charge or people's participation in the sustainable management of the site.

In conclusion, the management models of the cultural field trip resources for secondary schools in the Central Region of the Northeastern Thailand should used as a guideline for management school learning resources and at the same time assisting communities to become a learning society. The schools and community members will all learn about their own culture, live happily and conserve culture together.

Keywords : Cultural Resources Management ; Field Trip

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมจำนวนมาก ทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรมเพณี ผลงานทางสถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดี มีอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไป ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ก่อเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ แหล่งศิลปวัฒนธรรมยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาหาความรู้ โดยแหล่งศิลปวัฒนธรรมบางแห่งได้รับการอนุรักษ์ สืบทอดต่อกันมาเป็นอย่างดี แต่หลายแห่งถูกปล่อยปละละเลยให้เป็นไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงดินฟ้าอากาศของโลกจนมีสภาพทรุดโทรมไปตามธรรมชาติทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัด ของหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบ ซึ่งสามารถใช้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา ค้นคว้า การเผยแพร่และการสืบทอดตลอดจนสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ของชาติบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี [1] โดยมีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้มีความสำคัญ และมีคุณค่าที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของชนชาติ ตลอดจนเป็นศูนย์รวมที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความงาม ที่ควรสงวนรักษาให้คงอยู่ถึงความ เป็นของแท้ทางวัฒนธรรม

ดินแดนบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีร่องรอยที่อยู่อาศัยที่เป็นชุมชนสมัยโบราณเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาของนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ พบว่า มนุษย์ในสมัยโบราณได้อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหลักแหล่งกระจาย โดยทั่วไป เป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลาย ทางศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม รูปแบบการดำเนินชีวิต และมีแหล่งแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ปุชนียสถาน ศาสนา ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี จึงทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและประเพณีที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้ ภาคอีสานยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ทั้งนี้เนื่องจากดินแดนนี้เป็นแหล่งอารยธรรมจากที่ต่างๆ ตั้งแต่อารยธรรมทวารวดี อารยธรรมของเขมรนครวัด [2]

การทัศนศึกษาหรือการศึกษานอกสถานที่ (Field Trip) เป็นจัดประสบการณ์เรียนรู้รูปแบบหนึ่งอันการส่งเสริมให้เยาวชน

ได้มีโอกาสเรียนรู้ได้รับประสบการณ์ที่มีความจำเป็นสำหรับเยาวชนเป็นอย่างมาก เป็นการออกไปศึกษาค้นคว้าเรียนรู้นอกห้องเรียน ซึ่งอาจจะเป็นสถานที่ทางไกล หรือใกล้เคียงบริเวณสถานศึกษา เป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงจากการได้พบเห็นหรือสัมผัสด้วยตนเอง มีทักษะการนำข้อมูลที่ได้จากการทัศนศึกษามาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกัน ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างชุมชนและสถานศึกษา [3]

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2553 ที่กำหนดให้รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รัฐบาลจึงได้กำหนดเป็นนโยบายจึงได้สนับสนุนเงินรายหัวเพื่อค่าใช้จ่ายในการจัดทัศนศึกษา กำหนดให้มีกิจกรรมทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมที่อยู่ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เน้นการทัศนศึกษาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของชาติและท้องถิ่น หรือทัศนศึกษาตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เพื่อสร้างเสริมประสบการณ์ตรงให้กับนักเรียนที่เพิ่มเติมจากการเรียนในห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนมีความรู้และประสบการณ์อย่างกว้างขวาง โดยกำหนดให้ดำเนินการกิจกรรมดังกล่าวอย่างน้อย ปีละ 1 ครั้ง [4]

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในการพานักเรียนไปทัศนศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรมพบว่ามีปัญหาในเรื่องของแหล่งทัศนศึกษาที่ไม่มีรูปแบบที่เหมาะสมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ผู้รับผิดชอบแหล่งศิลปวัฒนธรรมขาดการให้ความสนใจ ขาดการใช้เทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ในแหล่งทัศนศึกษา ไม่มีการส่งเสริมให้ความรู้แก่ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ประชาชนไม่กล้าเข้าไปทำการจัดการด้วยตนเอง ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรด้านศิลปวัฒนธรรมส่วนใหญ่ถูกจำกัดอยู่ในการดูแลของภาครัฐ ด้วยเข้าใจว่าการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการรักษาหรือการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณสถาน เป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่รับผิดชอบของรัฐเพียงฝ่ายเดียว การจัดทำรูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เหมาะสม จะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาเกิดประสิทธิผล และเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนมีความสำนึก รักและหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมภาคอีสานซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของตนเอง เกิดความร่วมมือร่วมใจ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมที่งดงาม นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชาติ และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังเพื่อให้อยู่ในสังคมสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคอีสานตอนกลาง

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาแหล่งศิลปวัฒนธรรมในภาคอีสานตอนกลาง โดยได้นำเสนอพื้นที่ตัวอย่างในการวิจัยจำนวน 3 แห่ง ประกอบด้วยเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์, ภูสันตรัตน์ จังหวัดมหาสารคาม และบ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด

2. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาในเวลาในช่วงระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2558 ถึงวันที่ 31 พฤศจิกายน 2560

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ในครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยแบบการวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) [5] โดยการเก็บข้อมูลในภาคสนาม (Field Study) ทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง จากครู นักเรียน นักวิชาการและประชาชนในพื้นที่ ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ จำนวน 21 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 25 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน 78 คน

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

1.1 แบบสำรวจ (Basic Surver) เพื่อใช้สำรวจข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งศิลปวัฒนธรรม

1.2 แบบสังเกต (Observation Schedule) มีลักษณะเป็นหัวข้อที่กำหนดขึ้นสำหรับใช้สังเกตเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสภาพการดำเนินงาน ของแหล่ง

ทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งพฤติกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องและเหตุการณ์สำคัญๆ ที่ผู้วิจัยได้พบเห็นในขณะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) เป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง(Non- Structured Interview Guidelines) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้แบบไม่เป็นทางการเพื่อจับประเด็นและนำมาตีความหมายโดยใช้ทฤษฎี และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) มีจุดสนใจในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมในเขตภาคอีสานตอนกลาง

1.4 แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Worksheet) ใช้ในการสนทนากลุ่มเพื่อหาข้อสรุปเชิงลึกที่เป็นข้อยุติเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมในเขตภาคอีสานตอนกลาง

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้

2.1 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทางวัฒนธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดเกี่ยวกับ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม Thanik Lertcharnrit [6] การจัดการแหล่งท่องเที่ยวของ Boonlerd Cittangwatthana [7] งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวทางการใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชน ของ Chantheng Meak [8] การจัดการศึกษานอกสถานที่ ของ Thitisarn Parksukee [9] แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ของ Anchalee plernmalai [10] แล้วนำมาสังเคราะห์ประเด็นแนวทางการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม

2.2. นำเครื่องมือที่สร้างจัดทำเป็นฉบับร่างเพื่อเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม ถูกต้อง และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบสังเกตเพื่อปรับปรุงแก้ไข เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้กระบวนการตรวจสอบเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม

2.3. จัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยฉบับสมบูรณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าเอกสาร (Document Analysis) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์, ภูสันตรัตน์ จังหวัด

มหาสารคาม และ บ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด เกี่ยวกับประวัติ ศาสตร์ ศิลปะ และลักษณะสังคมวัฒนธรรม

2. ศึกษาเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

3. กำหนดแผนปฏิบัติงานภาคสนาม เพื่อลงพื้นที่ศึกษา แหล่งศิลปวัฒนธรรมในเขตภาคอีสานตอนกลาง ซึ่งประกอบไปด้วย เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ภูสันตริตน์ จังหวัดมหาสารคาม และ บ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อนปฏิบัติงานจริง

4. ผู้วิจัยขอหนังสือจากคณะกรรมการวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามไปยังบุคคล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของ เพื่อขอ ความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลภาคสนามพื้นที่วิจัย โดยการสอบถาม จากนักวิชาการ นักโบราณคดี เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ครูผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับงานวิชาการ หรืองานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

5. ดำเนินการจัดทำร่างรูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคอีสานตอนกลาง ของเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ภูสันตริตน์ จังหวัดมหาสารคาม และ บ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด โดยดำเนินการดังนี้

5.1 ศึกษาแนวทางการจัดการแหล่งทัศนศึกษา โดยการ สัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา นักวิชาการ ครู นักเรียน และ ประชาชนในพื้นที่เมืองฟ้าแดดสงยาง ภูสันตริตน์ และบ่อพันขัน

5.2 การนำเสนอรูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้าน ศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคอีสานตอนกลาง โดยการศึกษาภาคสนามพื้นที่จริง แล้วระดมความคิดระหว่างครูและนักเรียนเพื่อนำเสนอร่างรูปแบบการจัดการ แหล่งทัศนศึกษา โดยการสนทนากลุ่มในพื้นที่ของแหล่งศิลป วัฒนธรรมทั้ง 3 แห่ง

6. ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม และข้อมูลจาก การสัมภาษณ์แนวทางการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลป วัฒนธรรมมาสรุปเป็นรูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรม มาจัดทำเป็นร่างรูปแบบการจัดการแหล่ง ทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาใน เขตภาคอีสานตอนกลาง เพื่อเข้าสู่กระบวนการประเมินความ เหมาะสม ความเป็นไปได้ของรูปแบบ เป็นการระดมความคิดเห็น และพิจารณาร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยการ

จัดสนทนากลุ่ม ดังต่อไปนี้

6.1 ครั้งที่ 1 ดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินความ เหมาะสมและความเป็นไปได้ ของรูปแบบการจัดการแหล่ง ทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม โดยจัดสนทนากลุ่มระหว่างผู้วิจัย และนักเรียน จำนวน 22 คน ในวันที่ 8 มีนาคม 2558 ณ โรงเรียน สารคามพิทยาคม อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

6.2 ครั้งที่ 2 ดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินความ เหมาะสมและความเป็นไปได้ ของรูปแบบการจัดการแหล่ง ทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม โดยจัดสนทนากลุ่มระหว่างผู้ วิจัย ครู และนักเรียน กับนักเรียน จำนวน 31คน ในวันที่ 13 มกราคม 2559 ณ ศูนย์พักนักท่องเที่ยวผามอกมิวาย เขตห้าม ล่าสัตว์ป่าถ้ำผาน้ำทิพย์ อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์ นำแบบสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์ ประเด็น ทำการจัดหมวดหมู่ พร้อมทั้งนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เนื้อหา โดยใช้เทคนิควิเคราะห์แบบสามเส้า (Triangulation) ของข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลป วัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคอีสานตอน กลาง ในแต่ละประเด็นแล้วนำมาสรุปในเชิงพรรณนา

2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยดำเนินการ ทันทีที่การสนทนากลุ่มสิ้นสุดลงโดยสรุปจากความคิดเห็น ของผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดบันทึก และทำการวิเคราะห์ เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลตาม ประเด็นที่กำหนดที่ได้จากการจัดบันทึกและจากแบบบันทึกการ สนทนากลุ่ม หรือรายงานการประชุม ที่ผู้วิจัยได้บันทึกไว้ โดย จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มแล้วสรุปข้อค้นพบ จากการเก็บข้อมูลโดยนำเสนอตามประเด็นที่กำหนด

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีดังนี้

1. รูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม เมืองฟ้าแดดสงยาง

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูล พบว่า บริเวณ

เมืองฟ้าแดดสงยางตั้งอยู่ที่บ้านก้อม ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ พระธาตุยาคู ที่เป็นสัญลักษณ์โบราณสถาน หัวใจหลักของเมืองฟ้าแดดสงยาง และมีพระธาตุอื่นๆ ที่ยังไม่บูรณะจำนวนมาก เนื่องจากชำรุดเสียหายไปตามกาลเวลา ปัจจุบันเหลือแต่ซากอิฐปูนดิน มีคูเมืองสองชั้น มีลักษณะเป็นท้องน้ำ มีการขุดพบใบเสมาหินทรายจำนวนมาก สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 13-15 ภายในบริเวณเมืองเก่ามีร่องรอยโบราณสถานอยู่หลายแห่ง พบร่องรอยของศาสนสถาน 14 แห่ง ลักษณะของแผนผังศาสนสถานก่อสร้างขึ้นตามคติในพุทธศาสนา เป็นศิลปกรรมแบบทวารวดี มีพระธาตุยาคู ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สมบูรณ์ที่สุดหลงเหลืออยู่ มีใบเสมาหินสลักกลดลายแบบทวารวดี ภาพสำคัญคือภาพจำหลักเรื่องราวพุทธประวัติ และมหานิบาติชาดกที่งดงามมาก นอกจากนี้เมืองฟ้าแดดสงยาง ยังมีการผู้เรื่องราวตำนาน เช่น ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ตำนานนางฟ้าหยาด-ท้าวจันทราช ซึ่งอิงตามแหล่งโบราณสถานที่พบตามแหล่งต่างๆ เป็นเรื่องที่เล่าต่อสืบกันมานาน ประกอบกับเมืองฟ้าแดดสงยางและพระธาตุยาคู มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก เข้าถึงได้ง่าย มีศักยภาพที่สวยงามร่มรื่น เหมาะกับการจัดทำเป็นแหล่งทัศนศึกษา

ผลการวิจัยรูปแบบจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม เมืองฟ้าแดดสงยาง จากการสังเคราะห์ข้อมูล นำมาประเมินรูปแบบโดยการสนทนากลุ่ม พบว่าข้อเสนอรูปแบบในการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมเมืองฟ้าแดดสงยาง ในด้านบริเวณสถานที่แหล่งทัศนศึกษา แหล่งโบราณสถานเมืองฟ้าแดดสงยางและพระธาตุยาคู ควรมีการแบ่งแบ่งเขตพื้นที่ของแหล่งทัศนศึกษาได้เหมาะสม ควรมีป้ายแนะนำสถานที่ต่างๆ และบอกประวัติความเป็นมาและข้อมูลทางโบราณสถาน ซึ่งปัจจุบันเทศบาลตำบลหนองแปน เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบงบประมาณของเทศบาลมีค่าใช้จ่ายจำนวนมากในการวางแผนการดำเนินงานพัฒนาแหล่งทัศนศึกษาควรมีการจัดคณะกรรมการทั้งภาคราชการภาคเอกชน และประชาชน ซึ่งต้องกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และควรจัดให้มีศาลพักผ่อน ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค เช่น ห้องน้ำให้สะอาด มีที่นั่งชยะ ที่จำหน่ายของที่ระลึก ในการนำเสนอทางวิชาการ ควรมีการบริการแจกเอกสารความรู้ แผ่นพับเกี่ยวกับแหล่งทัศนศึกษา และจัดทำคู่มือหรือผู้แนะนำเกี่ยวกับสถานที่

2. รูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม ภูสันตรัตน์

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูล พบว่า ภูสันตรัตน์ เป็นศาสนสถานประจำรอยศาล (สถานพยาบาล) ตั้งอยู่ที่ บ้านภูโนนเมือง ตำบลภูสันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม สร้างเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทนิกาย อายุสมัย ราวพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรเขมรมีวัตถุประสงค์ในการเพื่อใช้เป็นสถานที่รักษาผู้ป่วยในชุมชน และบริเวณโดยรอบ รูปแบบปราสาทภูสันตรัตน์ ประกอบด้วย ปราสาทประธาน บรรณาลัย ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีโคปุระด้านหน้า นอกกำแพงมีสระน้ำ สระที่มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ในด้านความเชื่อของผู้คนในชุมชนภูสันตรัตน์ ชาวบ้านเชื่อว่าภูแห่งนี้เป็นที่สิงสถิตของเจ้าปู่โฮมแดง ผีบรรพบุรุษ ที่ชาวบ้านนับถือ ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปีโดยกำหนดเป็นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เรียกว่าพิธีสงฆ์ โดยมีเจ้าเป็นผู้นำพิธี การสงฆ์คือการนำน้ำสะอาดรดลงบนประติมากรรมหินทรายรูปคางคก (พญาคันคาก) พร้อมกับอธิษฐานขอความอุดมสมบูรณ์ ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้มีสุขภาพแข็งแรง ความเชื่อเรื่องเจ้าปู่โฮมแดงนี้ก่อให้เกิดขนบจารีตในหมู่บ้านและถือเป็นกลไกสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน นอกจากนี้ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านจะทำประเพณีสงฆ์ภูสันตรัตน์ เป็นประจำทุกปี

ผลการวิจัยรูปแบบรูปแบบจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม ภูสันตรัตน์ จากการสังเคราะห์ข้อมูล นำมาประเมินรูปแบบโดยการสนทนากลุ่ม โดยนำครูและนักเรียนโรงเรียนสารคามพิทยาคมไปทัศนศึกษาภูสันตรัตน์ เพื่อให้รู้ถึงสภาพปัจจุบันและสิ่งที่พึงประสงค์เพื่อจัดการแหล่งทัศนศึกษาจากการลงพื้นที่ศึกษาภูสันตรัตน์ทำให้ทราบว่า ข้อเสนอรูปแบบในการแหล่งทัศนศึกษาภูสันตรัตน์ ในส่วนบริเวณสถานที่ ภูสันตรัตน์ควรมีป้ายแนะนำเพื่อการสื่อความหมายของปราสาทขอม ซึ่งมีรูปเคารพ เทวรูปต่างๆ มากมาย ควรมีแผนที่บอกตำแหน่งผังรวมของภูสันตรัตน์ การจัดหาหมอนหรือผู้ดูแลความปลอดภัยสำหรับผู้มาเยือนควรมีสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค ควรมีสถานที่จำหน่ายอาหาร หรือจำหน่ายเครื่องดื่มมีการจัดให้มีจุดหรือสถานที่สำหรับถ่ายภาพที่ระลึกกับตัวปราสาท ในส่วนของการจัดแสดงวิชาการ เนื่องจากอำเภอนาดูนเป็นแหล่งรวม

ทางโบราณคดีที่น่าสนใจ กุศลัตถ์รัตนเศรษฐการเชื่อมโยงประวัติความเป็นมาโดยการจัดทำนำเสนอ ประวัติความเป็นมาในรูปแบบเอกสารเพื่อแจกหรือจำหน่ายแก่ผู้มาศึกษา และควรจัดให้มีสถานที่สำหรับทำกิจกรรมของนักเรียน หรือเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ ควรมีผู้แนะนำเกี่ยวกับสถานที่ ที่มีความรู้ทางโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์เป็นอย่างดี และควรมีการจัดเก็บค่าเข้าชม เพื่อนำรายได้ไปเป็นค่าบำรุงรักษาสาธารณะสมบัติ ซึ่งเป็นข้อเสนอจากการที่ผู้วิจัยได้ทำการสนทนากลุ่มกับนักเรียนเพื่อกำหนดรูปแบบแนวทาง

3. รูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมบ่อพันขัน

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูลบ่อพันขัน พบว่าบ่อพันขันเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อยู่ในเขต ตั้งอยู่ในเขตตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนางรอง อี จังหวัดร้อยเอ็ด มีลักษณะพิเศษ คือ มีบ่อน้ำจิตธรรมชาตินี้มีน้ำผุดขึ้นมาอยู่ตลอดเวลาโดยไม่มีวันหยุดปากบ่อมีขนาดกว้างประมาณ 6-8 นิ้ว ลึก 6-8 นิ้ว ตกเป็นพันขันก็ไม่หมด จึงเป็นที่มาของชื่อ บ่อพันขัน ชาวบ้านเรียกอีกอย่างว่า “น้ำสร้างครก” เพราะมีลักษณะคล้ายครกตำข้าว โดยรอบมีร่องรอยทางแหล่งโบราณคดีการอาศัยอยู่ของมนุษย์ ที่ปรากฏร่องรอยทางวัฒนธรรมบริเวณโดยรอบมีการตั้งถิ่นฐานและการตั้งถิ่นฐานมาอย่างน้อย 2500 ปี มีพัฒนาของชุมชนบ่อพันขัน ตั้งแต่ยุคโบราณ ยุคการเข้ามาของไทย-ลาว ยุคการพัฒนา และยุคการฟื้นฟูบ่อพันขัน บริเวณติดกับบ่อพันขันมีศาลเจ้าพ่อปู่ผ่าน และแกนขามพันปี อยู่บริเวณพื้นที่ด้านหลังศาลเจ้าพ่อปู่ผ่าน อันเป็นที่เคารพสักการะของผู้คนทั่วไป นอกจากนี้การค้นพบแหล่งโบราณคดีใกล้เคียงบ่อพันขัน คือแหล่งโบราณคดีดอนขุมเงิน อันบ่งบอกถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองในอดีต อันพึงพาแหล่งน้ำเป็นสำคัญในการดำรงชีวิตกระจายอยู่ตามริมน้ำ

ผลการวิจัยรูปแบบจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม บ่อพันขัน จากการสังเคราะห์ข้อมูล นำมาประเมินรูปแบบโดยการสนทนากลุ่ม พบว่าข้อเสนอรูปแบบในการแหล่งทัศนศึกษาบ่อพันขัน สามารถ นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในเรื่องระบบน้ำใต้ดินที่ไหลซึมออกมาตลอดเวลาตามหลักทางวิทยาศาสตร์ และลักษณะของวิถีชีวิตผู้คนในชุมชนที่มีการใช้แหล่งน้ำบ่อพันขันมาสร้างเป็นเนื้อหาเพื่อเข้าสู่การจัดการเรียนการสอนให้กับโรงเรียนในพื้นที่ หรืออาจจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ถิ่น เรื่องบ่อพันขัน ให้นักเรียนได้เรียนรู้ พื้นที่บริเวณบ่อพันขันมีเส้นทางชมธรรมชาติ ที่เหมาะสำหรับจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการสวนสุขภาพของชุมชน พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากมีแหล่งที่น่าสนใจโดยรอบหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีดอนขุมเงิน พระธาตุพันขัน วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ศาลเจ้าพ่อปู่ผ่าน แกนขามพันปี อาจเก็บน้ำบ่อพันขัน ในส่วนบริเวณสถานที่แหล่งทัศนศึกษาจะต้องจัดทำเส้นทางคมนาคมเข้าถึงได้ ในการบริหารจัดการพื้นที่บ่อพันขันควรมีการแบ่งเขตพื้นที่ของบ่อพันขันให้เป็นสัดส่วนของบ่อพันขันสำหรับการศึกษาดูชมพื้นที่ พื้นที่ในการทำกิจกรรมของนักเรียน และพื้นที่นันทนาการ โดยมีผังรวมบอกจุดต่างๆ ควรมีการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวชมเชื่อมโยงกับสถานที่สำคัญ และจัดทำเป็นคู่มือการศึกษาตามเส้นทาง จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค ให้ที่มีที่จำหน่ายอาหาร หรือจำหน่ายเครื่องดื่มสำหรับผู้เข้าชมพื้นที่ จัดหาถังขยะไว้บริการ เพื่อเป็นจุดทิ้งขยะ ควรจัดสถานที่สำหรับถ่ายภาพที่ระลึกให้กับผู้เข้าชม ในการจัดแสดงวิชาการควรจัดให้มีสถานที่สำหรับทำกิจกรรมของนักเรียน หรือสาธิตกิจกรรมให้นักเรียนได้มาทำกิจกรรมหรือออกค่าย สร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ ในเรื่องการบริหารและความรับผิดชอบควรให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาดูแล สถานศึกษาใกล้เคียงควรกำหนดให้บ่อพันขันเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ โดยให้มีการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาส่วนร่วมเพื่อให้ให้นักเรียนเข้ามาศึกษาได้อย่างเต็มที่ ควรมีการเก็บค่าเช่าร้านค้า สำหรับผู้ประกอบการจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ควรมีการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำกลุ่มอาชีพของชุมชนพื้นที่บ่อพันขัน เพื่อทำสินค้าที่มีตราสัญลักษณ์บ่อพันขันจำหน่ายเพื่อจัดหารายได้

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีประเด็นสำคัญนำมาสรุปผลและอภิปรายผลดังนี้

1. จากการศึกษาแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของเมืองฟ้าแดดสงยาง ที่พบว่าเมืองฟ้าแดดสงยาง โบราณวัตถุที่ยังเหลือให้เห็นและเป็นเอกลักษณ์ของเมืองฟ้าแดดสงยาง คือโบสถ์และพระธาตุยาคู ที่มีจุดเริ่มมาตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดี โดยมีโบสถ์ใช้สำหรับบิณฑบาตพระอุโบสถตามวัดต่างๆ มีเป็นความงดงามแผนหินตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา Kittisak Chexjumroon

[11] สภาพปัญหาโดยทั่วไปของเมืองฟ้าแดดสงยางสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เมื่อเข้าไปถึงแหล่งโบราณสถานพบว่ายังขาดการปรับปรุงให้เป็นแหล่งทัศนศึกษา ยังขาดการจัดการเพื่อให้นักเรียนเข้ามาใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือจัดให้มีการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของเมืองฟ้าแดดสงยาง และพระธาตุยาคู โดยใช้สื่อหรือรูปแบบต่างๆ ถึงแม้ว่าหน่วยงานของภาครัฐจะจัดให้มีพิพิธภัณฑ์เมืองฟ้าแดดสงยาง แต่ภายในพิพิธภัณฑ์ยังขาดการสื่อความหมายที่ชัดเจนต่อเนื่องของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับสถานที่ไม่มีจุดสำหรับพักเพื่อให้ผู้เข้ามาทัศนศึกษาได้นั่งพักคอย ไม่มีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่พร้อมให้บริการ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากการขาดแคลนการสนับสนุนงบประมาณ การขาดแคลนบุคลากรในการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของJirat Apeevitteepakorn [12] ที่พบว่าปัญหาและอุปสรรคการของแหล่งท่องเที่ยวคือที่พัก ห้องน้ำ และการให้บริการไม่เพียงพอ และThanakorn Phibanrak [13] ที่ได้กล่าวว่าปัญหาของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจะมีปัญหาในเรื่องการประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐและชุมชนควรเข้ามาร่วมกันพัฒนา กระตุ้นให้คนในชุมชนมีความรักและร่วมพัฒนาสถานศึกษาร่วมจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thanat Bhumarush [14] ที่กล่าวว่าปัญหาในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ควรกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทั้ง ด้านโบราณสถานและสถาปัตยกรรม และด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวิถีชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ความเข้าใจ และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

2. จากการศึกษาแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของภูสันตรัตน์ พบว่า ภูสันตรัตน์มีรูปลักษณะศิลปกรรมแบบโบราณแบบขอม ศาสนสถานประเภทโอโรยศาล หรือสถานพญบาลสร้างเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทโดยศิลปกรรมโดยปราสาทภูสันตรัตน์ถึงแม้จะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือกรมศิลปากรและองค์การบริหารส่วนตำบลภูสันตรัตน์เข้ามาบริหารจัดการก็ยังไม่พบ ว่าปราสาทภูสันตรัตน์ไม่เป็นที่นิยมนับถือของผู้คนโดยทั่วไปถึงแม้ว่าปราสาทภูสันตรัตน์จะเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา แต่ก็ยังเป็นพุทธศาสนาในลัทธิมหายาน รูปแบบศิลปกรรมแบบขอม ซึ่งต่างจากศิลปกรรมทางพุทธศาสนาที่ประชาชนนับถือในปัจจุบัน ดังนั้นภูสันตรัตน์จึงไม่สามารถมา

รับใช้ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในเขตอำเภอนาดูนได้อย่างเต็มที่เนื่องจากในบริเวณพื้นที่ ดังที่ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม ซึ่ง William F. Ogburn นักทฤษฎีชาวอเมริกัน ได้เสนอว่าความเฉื่อยหรือความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Culture lag) ซึ่งวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงไม่เท่ากัน ดังนั้น จึงความเฉื่อยทางวัฒนธรรม โดยความล่าช้าทางวัฒนธรรม เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นตัวการที่สำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงพบเพียงคนในท้องถิ่นใกล้เคียงเข้ามาจัดกิจกรรมในช่วงเทศกาลสำคัญเช่น ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีมีการประกอบพิธี “สงกรานต์” นอกจากนี้สภาพปัญหาสำคัญของภูสันตรัตน์ในการจัดการเป็นแหล่งทัศนศึกษาสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา คือขาดการสื่อความหมายของปราสาทขอม ซึ่งมีรูปเคารพ เทวรูปต่างๆ มากมาย ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาวงศ์วานของนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอันเป็นโบราณในพื้นที่ ถึงแม้ว่าหน่วยงานราชการ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีการสร้างพิพิธภัณฑ์ภูสันตรัตน์ แต่ยังมีปัญหาในการบริหาร เช่น ในวันหยุดราชการ วันหยุดตามเทศกาล เช่นวันสงกรานต์ อาคารพิพิธภัณฑ์ไม่เปิดทำการ ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้เข้าชมหรือมาท่องเที่ยวมีเป็นจำนวนมาก การขาดผู้พาเยี่ยมชมที่เข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี ดังนั้นควรมีการจัดกิจกรรมของชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับภูสันตรัตน์เพื่อให้มีการเรียนรู้ร่วมกับสถานศึกษา ดังที่ Songrit Sangwut [15] ได้กล่าวว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวรัฐควรให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและจริงจังชุมชนต้องให้ความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านท่องเที่ยวต้องมีความชัดเจนในการบริหารจัดการ ขยายช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ

3. จากการศึกษาแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของบ่อพันขัน

มีข้อที่ค้นพบว่าบ่อพันขันปรากฏลักษณะพิเศษ คือมีบ่อน้ำจิตรกรรมชาติ ที่มีน้ำพุตื้นขึ้นมาอยู่ตลอด พื้นที่แห่งนี้เป็นพื้นที่ทรงคุณค่าเหมาะสำหรับการศึกษาวงศ์วาน ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในอดีตเช่นบริเวณบ่อพันขัน เคยเป็นสถานที่ผลิตเกลือสินเธาว์ของชาวร้อยเอ็ดมาแต่โบราณ จากการสำรวจข้อมูลทำให้ทราบว่าการพัฒนาบ่อพันขันให้เป็นสถานที่สำหรับการเป็นแหล่งทัศนศึกษายังพบว่ามีปัญหา

อยู่มาก เนื่องจากสถานที่เข้าชมอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัดและมีเส้นทางคมนาคมเข้าถึงลำบาก สถานที่อยู่ห่างจากตัวจังหวัดร้อยเอ็ดประมาณ 80 กิโลเมตร ขาดป้ายบอกทางที่เชื่อมโยงไปบ่อพันขัน นักท่องเที่ยวผู้เข้าชมต้องได้เส้นทางหลายต่อเพื่อเข้าถึงบ่อพันขัน ประกอบกับสถานที่อยู่ห่างไกลชุมชนมีความเป็นห่วงในเรื่องความปลอดภัย เนื่องจากไม่มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยมาบริการ ในส่วนของสาธารณูปโภคยังไม่มีความสะดวกมากนัก ถึงแม้จะมีห้องน้ำสำหรับบริการจำนวนมากแต่ยังขาดในเรื่องของความสะดวก จึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเข้ามาดูแลบริหารจัดการให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าชมพร้อมด้วยการบริการต่างๆ ตามความเหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Krittaya Toeypho [16] ที่พบว่าสถานที่บริการนักท่องเที่ยวมักจะมีปัญหาด้านการสาธารณูปโภค ได้แก่ น้ำประปาไม่สะอาด ระบบนิเวศภายในไม่ร่มรื่น ขาดการปรับปรุงภูมิทัศน์รอบๆ อาณาบริเวณ ขาดป้ายบอกทาง ป้ายข้อมูล ปัญหาดังกล่าวในการพัฒนาบ่อพันขันเพื่อให้เป็นแหล่งทัศนศึกษาสำหรับนักเรียน ควรมีการสร้างความร่วมมือกับสถานศึกษา ชุมชน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความพร้อมในเรื่องงบประมาณ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เข้ามาเป็นเจ้าภาพโดยให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Natcharach Sarahongsa [17] ที่เสนอแนะว่าการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ภาครัฐร่วมกับผู้ประกอบการธุรกิจที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ประกอบกับ Bunchead Meekul [18] ที่ได้เสนอว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้กับนักเรียนจะต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สถานศึกษาต้องจัดการเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนมีความรักท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และเห็นคุณค่าในชุมชนรอบๆ กระบวนการทัศนศึกษาควรมีการวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้ในชุมชน การจัดทำแผนฝึกทักษะจัดให้มีการเรียนการสอนเนื้อหาในโรงเรียนจริงประกอบการศึกษาแหล่งเรียนรู้ และสอดคล้องกับ Saowalak Jiragitsirakun [19] ที่พบว่าการบริหารจัดการควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการค่าย พลังชุมชนมากขึ้น ประสานงานความร่วมมือกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่และหน่วยงานต่างๆ เพื่อสนับสนุนจัดทำสื่อการเรียนรู้ประชาสัมพันธ์และอื่นๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากข้อค้นพบที่พบว่า แหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของภาคอีสาน เป็นสถานที่ที่มีความหลากหลาย ทางศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม รูปแบบการดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ศาสนา ประเพณี จึงทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและประเพณีที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ในการเข้าไปดำเนินการจัดทำสถานที่ให้เป็นแหล่งทัศนศึกษา หรือแหล่งเรียนรู้ควรมีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และการสอบถามความคิดเห็นหรือความต้องการจำเป็นของชุมชน และสถานศึกษาในพื้นที่ก่อนที่จะดำเนินการ
2. ควรนำผลการศึกษารูปแบบการจัดการแหล่งทัศนศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคอีสานตอนกลาง ไปใช้วางแผนพัฒนาการจัดการแหล่งทัศนศึกษา หรือแหล่งศึกษาเรียนรู้ หรือพื้นที่อื่นๆ ให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรอันจะส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยว และการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป
3. โรงเรียนมัธยมศึกษา หรือสถานศึกษาระดับอื่นๆ ทุกสังกัด ควรริบดำเนินการสร้างเครือข่ายภาคประชาชน และองค์กรชุมชน เพื่อสร้างแหล่งทัศนศึกษาของชุมชน โดยให้ภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบในพื้นที่

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดี โดยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- [1] Sarthit Krittalack. (2008). **Thung Kula Ronghai ancient remain : The Participation of community in Preservation, Restoration and Development.** Doctor of Philosophy Thesis. Mahasarakham University. Mahasarakham.

- [2] Adisorn Sakul. (2011). **History of Thailand**. Bangkok : Advertising Arts.
- [3] Noawanit Songkram. (2014). **Field trips and virtual field trips for active learning**. Bangkok : Book Center of Chulalongkorn University.
- [4] Office of the Basic Education Commission. (2013). **The implementation of the policy to support the cost of education in the fiscal year 2013**. Bangkok : The Agricultural Cooperative Federation of Thailand.
- [5] Songkoon Chantachon. (2014). **Cultural Qualitative Research(Fieldwork)**. Kalasin : Prasan Printing.
- [6] Thanik Lertchamrit. (2011). **Cultural Resource Management**. Bangkok : kledthai.
- [7] Boonlerd Cittangwatthana. (2005). **Passenger transport for tourism**. Bangkok : Tourism Authority of Thailand.
- [8] Chantheng Meak. (2009). **Proposed guidelines for utilizing community learning resources in social studies instruction in secondary schools : a case study of Kampong Thom Province, Kingdom of Cambodia**. Master of Education Thesis. Chulalongkorn University. Bangkok. เมียก
- [9] Thitisan Parksukee. (2004). **Effects of the visual arts teaching by integrating the field trip management upon learning achievements of lower secondary students**. Master of Education Thesis. Chulalongkorn University. Bangkok.
- [10] Anchalee plernmalai. (2013). **The development of a museum for life long learning resources : a case study of An Archives and a Museum of Thai Nursing**. Master of Arts Thesis. Silpakorn University. Bangkok.
- [11] Kittisak Chexjumroon. (2007). **Antiquities of the MueangFa Dad Song Yang in Kalasin Province**. Kalasin : Kamalasai District Cultural Office.
- [12] Jirat Apeevitteepakorn. (2015). **Cultural Tourism Resources Management of Ban PhonKhumMuang District, Kalasin Province**. Master of Arts Thesis. Mahasarakham University. Mahasarakham.
- [13] Thanakorn Phibanrak. (2016). **Cultural Tourism in Chanthaburi Province: a Model of Potential Development with Community Participation**. Doctor of Philosophy thesis. Mahasarakham University. Mahasarakham.
- [14] Thanat Bhumarush. (2016). **Management approach to learning Bansilapin locality and related area Klongbangluang community PhasiChareon District Bangkok**. Master of Arts Thesis. Silpakorn University. Bangkok.
- [15] Songrit Sangwut. (2012). **Management Model for the Culture Community Distric Tourism 3**. Doctor of Philosophy Thesis. Mahasarakham University. Mahasarakham.
- [16] Krittaya Toeypho. (2016). **Homestay Culture : Developing Model of Management Tourism by Community Wang Nam Khiao District Nakhon Ratchasima Province**. Master of Arts Thesis. Mahasarakham University. Mahasarakham.
- [17] Natcharatch Sarahongsa. (2014). **The Cultural Potential of Skaw Karen : Dynamic Management of Community Based Cultural Tourism in Mae Hong Son Province**. Doctor of Philosophy Thesis. Mahasarakham University. Mahasarakham.
- [18] Bunthead Meekul. (2012). **A Proposed Model Using Learning Resources in the Community in Education at Schools under Phranakhon Si Ayutthaya Municipality**. Master of Education Thesis. Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University. Phranakhon Si Ayutthaya.

- [19] SaowalakJiragitsirikun. (2014). **Efficiency management for learning resources and cultural tourism of Lawa's Ethnic groups in Ban Dong Community, Mae La Noi district, Mae Hong Son province through community paricipation.** Master of Arts Thesis. Chiang Mai Chiang Mai University.

